

KULTUR

Folkrätten, finns den USA:s invasion av Irak är ett brott mot folkrätten. Men en folkrätt som inte ser folken för alla stater har stora svagheter i en globaliserad värld, skriver Hans Bergström.

PUBLICERAD 2003-03-21

Statsminister Göran Persson yttrade i sin kommentar till den amerikanske presidentens ultimatum till Saddam Hussein: "Det är lika olagligt som om en stor stark kille slår en liten svag kille på truten. Det accepterar vi inte i våra rättssamhällen. Detsamma gäller mellan stater. Den typen av dispyter löser vi inom lagens ramar."

Ordvalet är anmärkningsvärt. Statsministern talar om den irakiska regimen kontra FN som en "dispyt" och jämför Saddam Hussein, en av vår tids mest hämningslösa tyranner, med "en liten svag kille". Men liknelsen som sådan speglar tänkandet. Nationellt har vi lagar som reglerar ordningen mellan individer. Globalt har vi en folkrätt som reglerar ordningen mellan stater. President Bush bryter nu solklart mot den ordningen. Irak-aktionen har inte fått stöd av FN:s säkerhetsråd. Och som självförsvar är den för långsökt.

Folkrättsexperter, Ove Bring och andra, har starkt juridiskt underlag när de fastslår att USA och Storbritannien inte följer rådande internationell rätt.

Därmed är dock inte allt sagt. Rätten behöver också ha en djupare legitimitet, konstaterade Anders Mellbourn, direktören för Utrikespolitiska institutet, vid ett seminarium nyligen kring boken "Terrorismens tid" (Red. Gunnar Jervas). Det räcker inte att hänvisa till paragrafer; man måste kunna ta stöd i värden som motiverar rätten och rättsprocessen. Därvidlag finns betydande problem med den folkrätt som utgått från Förenta nationerna.

En fundamental svaghet är att denna rätt bygger på stater som objekt, inte människor. "FN:s grundare förutsåg endast angrepp mellan stater, och artikeln om självförsvarsrätt har tidigare tolkats med denna utgångspunkt", noterar folkrättsforskaren Katinka Svanberg i sitt bidrag "Folkrätten efter den 11 september 2001". Andra världskriget var den föreställningsram på vilken FN-systemet grundades.

Av detta följer vissa konsekvenser:

Regelmässigt uppstår en kollision mellan värden och procedurer. Ett färskt exempel är att FN:s kommission för mänskliga rättigheter sedan den 20 januari leds av ambassadören från

Libyen, en av jordens mest obehagliga diktaturer, tillika stödjare av terrorism. Sveriges regering vågade inte ens rösta emot detta absurda val. Varför

Därför att det var Afrikas tur och nominerare var enligt praxis Afrikas stater (se Maciej Zarembas artikel, DN 6/2).

FN har ofta kunnat uppfattas som diktatorernas fackförening. Unesco gick under flera år i spetsen för krav på inskränkt pressfrihet, därför att organisationen dominerades av företrädare för auktoritära regimer. När säkerhetsrådet de gångna veckorna behandlat åtgärder mot Saddam Hussein har diktaturer som Syrien och Kina suttit med avgörande röster. För att ta Göran Perssons liknelse: hur skulle det påverka legitimiteten för den nationella rättsprocessen om tingsrättens domare själv var gangsterledare

Den nation som söker få FN:s stöd för en aktion måste uppfinna andra argument än det verkliga. Man kan inte i FN:s säkerhetsråd driva linjen att världssamfundet måste göra en insats för att byta regim i Bagdad, ty FN-stadgan medger inte detta. Därför har USA och Storbritannien tvingats gå omvägen via massförstörelsevapen, fastän alla inser att de varit ute efter regimen Saddam Hussein. När Arabförbundets generalsekreterare häromdagen intervjuades om det amerikansk-brittiska agerandet var han särskilt upprörd över att de båda länderna tycktes sikta på att få en regimförändring till stånd. "Detta strider mot FN-rätten", fastslog generalsekreteraren och dolde inte att han såg framför sig en folkrättslig förskjutning som skulle bli besvärande för många av Arabförbundets medlemmar.

Den eventuella existensen av kemiska eller biologiska vapen är inte kärnan i det hot regimen i Bagdad utgör. Avgörande är regimen vilja att skaffa vapnen och bevisade brist på hämning i att använda dem. Kunskapen om dessa vapen är allmänt tillgänglig i dag. Även om Saddam Hussein inte sitter med några vapenförråd alls, skulle han när som helst kunna skaffa vapnen om han lämnades vid makten. Regimen är grundproblemet, inte förråden.

Susanne Louis gör en viktig insats med sin essä i gårdagens DN, när hon visar att idén att nationerna tillhör regimerna i stället för medborgarna inte är den enda tänkbara. Statssuveräniteten behöver inte vara viktigare än folksuveräniteten. Förvisso finns de problem hon pekar på vad gäller konsekvensen i tillämpningen även av en doktrin som utgår från att nationer tillhör sina medborgare. Omvärlden kan inte ingripa med vapen mot varje auktoritär ledare. Och ibland är riskerna för stora (Nordkoreas kärnvapen). Dock finns grader i helvetet och att stoppa de värsta tyrannerna är bättre än att acceptera alla diktatorer. Framför allt klagör Susanne Louis att det inte finns anledning att betrakta dagens folkkrätt och maktspel inom FN med den helighet som vi den senaste veckan har sett från europeiska ledare och folkrättsexperter.

En annan svaghet med FN:s uppbyggnad är att organisationen lätt blir handlingsförlamad. Den har ingen egen verkningsfull insatsstyrka. Fem enskilda stater, däribland Kina, har makt att stoppa varje åtgärd. Detta rör en annan del av det som bygger

legitimitet, nämligen effektiviteten. Om FN regelmässigt är oförmöget att ingripa mot tyranner, då försvagas också dess möjlighet att hävda att inga andra ska få ingripa.

Katinka Svanberg påminner om effektivitetsargumentet, i en genomgång av hur FN hanterat Kuwaits och Bosniens självförsvarsrätt. Enligt flera folkrättsexperter "har självförsvarsrätten inte utsläckts av rådets ickemilitära åtgärder, utan existerade fram till dess att säkerhetsrådets åtgärder uppnått resultat. Det krävdes med andra ord en auktorisation av en så omfattande militär insats att den kunde ersätta Kuwaits egen rätt till självförsvar mot ockupationen, för att säkerhetsrådet skulle kunna anses ha vidtagit de nödvändiga åtgärder som upphäver självförsvarsrätten."

Ett FN där diktaturstater skulle ha utslagsröst i säkerhetsrådet och som även efter beslut saknar instrument för att stoppa tyranner och terrorister, ett sådant FN har inte tillräcklig legitim grund för att hindra demokratier att agera till skydd för fria samhällen.

En tredje svaghet med tänkandet bakom FN-stadgan är att det bygger på en gången tids verklighet. Tony Blair berörde detta i sitt tal i brittiska underhuset den 18 mars. Det dominerande hotet i vår tid är inte så mycket angrepp från enskilda stater som kaos i världen som helhet. Detta hänger samman med den nya sårbarheten i den globala ekonomin, liksom med den världsvida scen som televisionen tillhandahåller.

Dagens religiöst fundamentalistiska terrorism utmärks av en ny hänsynslöshet, konstaterar Gunnar Jervas. De klassiska vänsterterroristerna såg sig som folkets sanna företrädare och försökte därför varna "vanliga människor" så att de hann sätta sig i säkerhet. "Medan vänsterterrorister vill stöta sig så lite som möjligt med det så kallade folket, förefaller det som om den religiöst fundamentalistiska terrorismen snarare vill sända ett ordlöst budskap som skapar en överväldigande skräck och en extrem känsla av sårbarhet hos alla 'otrogna'."

Tron på att man har Gud på sin sida ger en absolut övertygelse som bryter alla hämningar - särskilt när den förenas med den döds Kult som Jan Hjärpe beskriver i sitt intressanta bidrag "Självordsbombare som spjutspets". De religiöst grundade terroristerna ger ingen förvarning, tar inte på sig någon skuld, begär inga förhandlingar eller lösesummor. Detta ändrar bland annat innebörden i begreppet "självförsvar". Bland medlen att försvara sig mot den typ av terroristnätverk som al-Qaida utgör måste ingå att hålla organisationen på defensiven genom att jaga den i dess baser. "Att passivt vänta på en attack är inte självförsvar utan självmord", förklarade den amerikanske presidenten i sitt tal i måndags.

Förr eller senare, förklarade Tony Blair i parlamentet, förenas dessa båda krafter i vår tid: skrupelfria diktatorer med massförstörelsevapen möter terrorister som siktar till att skapa kaos i våra öppna samhällen. George Bush har gjort samma koppling mellan aktionen för att avsätta Saddam Hussein och kampen mot den religiösa terrorismen.

Här finns det anledning att fundera. En viktig fråga är om al-Qaida agerar helt irrationellt eller trots allt har en politisk logik och kontroll. Gunnar Jervas menar det senare. Kärnan i Usama bin Ladins politiska program är att köra ut "de otrogna" ur Saudiarabien, som är hans hemland och den heliga väktaren av Mecka och Medina. Till detta anknyter två andra punkter som motiverat al-Qaida, påminner Jervas, "att det pågick ett plågsamt angrepp på det irakiska folket och att USA bistod den israeliska staten i dess upprepade attacker mot palestinierna".

Om detta är de tre punkterna i programmet, så kombineras de med en dominerande erfarenhet i fråga om kampmetod: om en stormakt förnedras, så drar den sig förr eller senare tillbaka. Detta var erfarenheten från bin Ladins kamp mot Sovjetunionen i Afghanistan (Mujahedin), likaså från Somalia 1993, när bin Ladins anhängare dödade och vanärade arton amerikanska elitsoldater. President Clinton beordrade de amerikanska trupperna att lämna Somalia, liksom Sovjetunionen drog sig tillbaka från Afghanistan.

bin Ladin kan ha trott, menar Gunnar Jervas, att självmordsangreppen i USA självt den 11 september 2001 skulle få motsvarande verkningar - att Amerika drog sig tillbaka från Saudiarabien. Det var i så fall en grov felbedömning. 11 september blev inte ett nytt Mogadishu utan ett nytt Pearl Harbor. Fienden nådde hemlandet. Var och en som förstår amerikansk mentalitet, och det gör inte bin Ladin, vet att i ett sådant läge mobiliseras den amerikanska nationen i stället för att dra sig tillbaka. Tendenserna till isolationism i amerikansk politik, med George Bush den yngre som företrädare, bröts den 11 september liksom de bröts hos dåtidens republikaner med Pearl Harbor.

Risken finns att USA nu gör en felbedömning av bin Ladin, hävdar Jervas. Vill man minska al-Qaidas politiska kraft vore det mest verkningsfullt att a

förlägga amerikansk trupp någon annanstans än i det heliga landet, Saudiarabien, b

undvika en långvarig ockupation av Irak, c

göra allt för att upprätta en fungerande palestinsk stat och bryta den onda spiralen mellan Israel och palestinierna.

Jervas slutsats är att en effektiv kamp mot den internationella terrorismen och ett angrepp på Irak kan komma att stå i motsatsställning till varandra. Med amerikansk trupp kvar i Saudiarabien, långvarigt amerikanskt styre av Irak och en olöst Palestinakonflikt får bin Ladin rikligt med vatten på sin kvarn i den muslimska världen.

Detta blir av allt att döma den riktigt svåra frågan att nu analysera, och den är av pragmatisk art. Hur undvika att Saudiarabien, Irak och Palestinafrågan lämnas i ett sådant samlat tillstånd efter att Saddam Hussein fallit att följden inte blir mindre av religiös terrorism utan mer

HANS BERGSTRÖM

2021-11-22 08:47

Folkrätten, finns den USA:s invasion av Irak är ett brott mot folkrätten. Men en folkrätt som inte ser folken för alla stater har s...

Terrorismens tid

Red. Gunnar Jervas

SNS förlag

Hans Bergström

Docent i statsvetenskap, fd chefredaktör DN

TEXT

BERGSTRÖM-HANS

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt